

การใช้ “การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม” ในการดำเนินงาน
โครงการในชุมชน เขตภาคเหนือตอนบน
The Use of Communication for Development (C4D)
in Community Projects in Northern Region

พิมพ์ภรณ์ กลิ่นกลิ่น	พย.ด.*	Pimpaporn Klunklin	Ph.D.*
เนตรทอง นามพรหม	พย.ม.*	Nethong Namprom	M.N.S.*
วีระพร ศุทธาภรณ์	ส.ด.*	Weeraporn Suthakorn	Ph.D.*

บทคัดย่อ

การสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้คนในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ผู้ดำเนินโครงการต้องการ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับองค์การยูนิเซฟ ประเทศไทย จึงได้จัดทำคู่มือการสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม และอบรมการใช้คู่มือให้แก่วิทยากรหรือผู้ดำเนินโครงการในชุมชน การศึกษาครั้งนี้เป็นการติดตามและประเมินผล การใช้ “การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม” ในการดำเนินงานโครงการในชุมชน เขตภาคเหนือตอนบน ของหน่วยงาน 2 แห่ง ที่บุคลากรผู้ดำเนินโครงการได้ผ่านการอบรมการสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาลักษณะโครงการที่นำ “การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม” ไปใช้ 2) เพื่อศึกษากระบวนการใช้ “การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม” ในการดำเนินงานโครงการ และ 3) เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคมในการดำเนินโครงการ ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 5 คน และผู้ให้ข้อมูลจากการร่วมโครงการหรือกิจกรรม จำนวน 20 คน เครื่องมือที่ใช้คือแนวคำถามการใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมและสังคม เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

หน่วยงานทั้ง 2 แห่งมีการนำการสื่อสารเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมและสังคมไปใช้ในการดำเนินงานในชุมชน ในโครงการสายใยรักครอบครัวและโครงการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของโรงเรียนและชุมชน

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

* Assistant Professor, Faculty of Nursing, Chiang Mai University

ในการพัฒนาเด็กปฐมวัย โดยทั้งสองโครงการมีการใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม ทุกขั้นตอน และเลือกใช้บางกิจกรรมของเครื่องมือการสื่อสารในการทำกิจกรรมในโครงการ โดยพบว่า มีปัญหาอุปสรรค คือ ความไม่คุ้นเคยกับกระบวนการ และผู้ร่วมงานที่ไม่มีความรู้การสื่อสารเพื่อพัฒนา พฤติกรรมและสังคม จึงเกิดความไม่เข้าใจตรงกันได้ การศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าควรมีการอบรมให้ความรู้ การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมแก่ผู้ดำเนินโครงการให้ทั่วถึงเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันและสามารถ นำไปใช้ในการค้นหาปัญหา เสนอแนะแนวทางแก้ไข และดำเนินการแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ให้ดีขึ้น

คำสำคัญ: การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม เขตภาคเหนือตอนบน

Abstract

Communication for deployment (C4D) is an important tool for behaviour changes in appropriate way which required by trainers. Faculty of Nursing, Chiang Mai University and UNICEF produced the C4D manual book and trained the trainers on using the C4D manual book in conducting community projects. This study was the evaluating the use of C4D among 2 organization in northern region which their workers were trained on C4D. The objectives were: 1) to study the characteristics of projects that incorporated C4D, 2) to explain the use of C4D into the projects, and 3) to explore obstacles regarding the use of C4D in the projects. Five trainees as key informants and 10 participants related to conducting community projects were included into the study. Measurement tool was a guideline question on the use of C4D. Interview and participant observation were used to collect data. Content analysis was adopted to be a process of data analysis.

The results of study

Both institutes used C4D in their community projects; the family bond of love project and the school and community strengthen building project. Both used all stages C4D and selected some activities of communication tool for conducting project. The problems of using C4D were that the workers did not familiar with C4D and the untrained C4D co-workers were misunderstood. Therefore, the training on C4D should be set up for all workers who conduct community project to understand the process in correct way. Then, they may be able to explore, suggest and solve problem appropriately to improve people's lives in community.

Key words: Communication for Development, Thai Northern Region

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมและสังคม (Communication for Development หรือ C4D) คือกระบวนการที่วางแผนการสื่อสารอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เน้นการมีส่วนร่วม โดยมีฐานมาจากข้อเท็จจริงที่มีอยู่ มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาพฤติกรรมและสังคมให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้ต้องวัดได้ด้วยเครื่องมือช่องทาง และวิธีการสื่อสารหลากหลายรูปแบบผสมผสานกัน (องค์การยูนิเซฟและคณะ, 2553) C4D จึงต่างจากการสื่อสารแบบดั้งเดิมที่เน้นการให้ข้อมูลแก่บุคคลในชุมชนเพื่อให้รับทราบปัญหาและวิธีแก้ปัญหาที่ถูกต้อง ซึ่งได้ผลในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนค่อนข้างน้อย (McKee, Manoncourt, Yoon, & Carnegie, 2000) จึงมีการดำเนินงานเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม โดยนำหลักทฤษฎีด้านพฤติกรรมศาสตร์มาปรับใช้มากขึ้น (United Nations Development Programme, 2011) พฤติกรรมของคนไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ในชั่วข้ามคืน และลำพังข้อมูลข่าวสารก็ไม่สามารถทำให้พฤติกรรมของคนเปลี่ยนได้ เพราะพฤติกรรมของคนถูกหล่อหลอมขึ้นมาจากทัศนคติ ความเชื่อ ทักษะ และประสบการณ์ (Scandle, 2008) ดังนั้นหากต้องการให้คนในชุมชนมีพฤติกรรมดังเช่นที่มุ่งหวังอย่างต่อเนื่องยั่งยืน ควรดำเนินการให้เขามีทั้งความรู้ ทักษะ และทักษะที่ถูกต้องเสียก่อน นอกจากนี้ประเด็นปัญหาต่างๆ ที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลเท่านั้น เพราะพฤติกรรมของคนถูกหล่อหลอมด้วยปัจจัยแวดล้อมที่หลากหลายที่อาจสนับสนุนหรือขัดขวางการเกิดพฤติกรรมที่ต้องการ (United Nations Development Programme, 2011) ดังนั้น วิธีการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาจึงต้องมีมิติที่กว้างขึ้นโดยเปลี่ยนจากการมุ่งเน้นไปที่พฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ไปเป็น

ที่การพิจารณาตัวบุคคลว่าเป็นส่วนหนึ่งในบริบทของสังคม วัฒนธรรม เครือข่ายทางสังคม C4D จึงเป็นการทำงานสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคมที่มีกรอบกว้างขึ้นนั่นเอง

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลที่สามารถเอื้อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้มีดังต่อไปนี้ 1) ตัวบุคคลเอง 2) ครอบครัว เพื่อน และชุมชน หรือกลุ่มคนใกล้ชิดที่อยู่รอบตัวบุคคลนั้น 3) ข้อมูลที่บุคคลต้องการต่างๆ ในเวลาที่เหมาะสมและทันท่วงที ข้อมูลเหล่านี้อาจมาในรูปแบบของสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ สื่อพื้นบ้าน การประชุมและอบรมต่างๆ หรือการถ่ายทอดความรู้แบบตัวต่อตัว เช่น ข้อมูลจากแพทย์ พยาบาล และครู 4) แรงจูงใจ ที่ก่อให้เกิดแรงกระตุ้นให้บุคคลอยากทำตามข้อมูลที่ได้รับมา เช่น จากวิทยุ โทรทัศน์ การได้รับคำปรึกษาจากคนที่ตนไว้ใจ หรือการได้ร่วมแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน 5) ทักษะหรือความสามารถในการปฏิบัติ โดยบุคคลต้องมีความมั่นใจในตนเองและเชื่อมั่นว่าตนทำได้ ต้องมีทักษะในการคิดวิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง มีทักษะการสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อสื่อสารประเด็นที่ตนต้องการถ่ายทอด ทักษะและความสามารถเหล่านี้สร้างขึ้นได้ด้วยกระบวนการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ เช่น การทำกิจกรรมกลุ่ม การสาธิต หรือการแลกเปลี่ยนระหว่างเพื่อน เพื่อเป็นต้นแบบพฤติกรรม เป็นต้น และ 6) ปัจจัยระดับมหัพภาคที่ขัดขวางหรือส่งเสริมพฤติกรรมคือปัจจัยใดๆ ที่จะช่วยสร้าง “สิ่งแวดล้อมที่เอื้อ” ต่อความสำเร็จของเป้าหมายที่เราตั้งไว้ เช่น นโยบายและกฎหมายบริการและการเข้าถึงบริการเหล่านั้น ระบบการศึกษา วัฒนธรรม ศาสนา ปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมืองปัจจัยทางสังคม และสิ่งแวดล้อมรอบข้าง เป็นต้น ซึ่งปัจจัยต่างๆ แสดงในแผนภูมิที่ 1 (McKee, Manoncourt, Yoon, & Carnegie, 2000)

แผนภูมิ 1 แสดงปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล

ที่มา : *Involving People: Evolving Behaviour*, Neill McKee, Erma Manoncourt, Chin Saik Yoon, Rachel Carnegie., 2000

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมและสังคม (C4D) จึงเป็นกระบวนการที่ใช้กลยุทธ์ที่หลากหลายกว่าวิธีสื่อสารข้อมูลแบบเดิมที่ส่งผลต่อบุคคลต่างๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาพฤติกรรมของคนในสังคม โดยเน้นสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมของประชาชน เน้นการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคล ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เน้นบริบทของชุมชน อาศัยชุมชนเป็นหลัก มีการวางแผนการสื่อสารระยะยาวบนพื้นฐานของข้อเท็จจริง สามารถใช้สื่อสารในหลายประเด็นที่เชื่อมโยงกัน และประเด็นที่มีความซับซ้อนมากขึ้น และเน้นการสื่อสารกับทั้งผู้ใหญ่และเด็ก และเปิดโอกาสให้เด็กเป็นผู้นำความเปลี่ยนแปลง (องค์การยูนิเซฟและคณะ, 2553)

ขั้นตอนการสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม สามารถดำเนินการดังนี้ 1) วิเคราะห์พฤติกรรมและสถานการณ์ โดยกำหนดประเด็นที่ต้องการสื่อสาร เลือกตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ จากนั้นจึงวิเคราะห์

พฤติกรรม และประมวลข้อมูลที่ได้มาจากการพูดคุยตัวแทนของชุมชน และจากการทำกิจกรรมการเรียนรู้ และปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม (Participatory learning Action: PLA) กับตัวแทนของชุมชนที่คัดเลือกมา 2) วิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสาร หลังจากที่ได้ข้อมูลจากการวิเคราะห์พฤติกรรมแล้ว ให้วิเคราะห์ประโยชน์ของพฤติกรรมที่พึงประสงค์ สิ่งที่เป็นแรงจูงใจเพื่อให้ผู้คนหันมาปฏิบัติพฤติกรรม วิเคราะห์ว่าการสื่อสารจะช่วยให้อุปสรรคต่างๆ ที่ทำให้คนไม่ปฏิบัติพฤติกรรมที่พึงประสงค์ลดลงหรือหมดไปได้อย่างไร กำหนดว่าเนื้อหาของสารที่จะสื่อแก่คนในชุมชน มีเนื้อหาอย่างไรที่จะกระตุ้นให้เกิดความอยากทำพฤติกรรม และกำหนดวิธีการและช่องทางต่างๆ ที่ใช้ในการส่ง “สารหรือเนื้อหา” ดังกล่าว 3) วางแผนการติดตามและประเมินผล เป็นการกำหนดวิธีการติดตามการดำเนินงานและติดตามความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นระยะ และการประเมินผลโครงการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ต้องมีการกำหนด

ตัวชี้วัดให้ชัดเจนตั้งแต่ก่อนเริ่มกิจกรรม รวมทั้งระบุวิธีการวัดผลและผู้ที่ จะดำเนินการวัดด้วย 4) จัดทำแผนปฏิบัติการ โดยเจ้าหน้าที่และผู้แทนชุมชนก็ต้องกำหนดปฏิทินการทำงานร่วมกัน เพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกฝ่ายมีความเข้าใจชัดเจน เป็นรูปธรรม 5) ผลิตและทดสอบสื่อหากมีการดำเนินกิจกรรมผลิตสื่อ ไม่ว่าจะ เป็นสื่อสิ่งพิมพ์หรือสื่อกระจายเสียง ต้องดำเนินการทดสอบก่อนผลิตสื่อเพื่อใช้งานจริง 6) ดำเนินกิจกรรมสื่อสาร เช่น จัดการประชุมแสดงละครเยี่ยมบ้าน เผยแพร่ข่าวสารด้วยการออกอากาศกระจายเสียงในชุมชน ตั้งกลุ่มสนับสนุน ฯลฯ และ 7) ติดตามและประเมินผลโครงการ เมื่อดำเนินการได้ระยะหนึ่ง ก็ต้องมีการติดตามผลการดำเนินงานว่าเป็นไปตามที่ได้วางแผนไว้หรือไม่ และเมื่อสิ้นสุดโครงการ ก็ควรมีการประเมินผลโครงการ เพื่อตรวจสอบว่าการดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ และนำข้อค้นพบที่ได้มาพิจารณาปรับปรุงแก้ไขกลยุทธ์การทำงานในระยะต่อไปเพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น (องค์การยูนิเซฟและคณะ, 2553)

การดำเนินโครงการโดยใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมในต่างประเทศได้เริ่มมีรายงานการดำเนินงาน ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2005 สำหรับประเทศไทย ได้เริ่มมีการพัฒนาคู่มือ “การสื่อสารเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมและสังคม” ในช่วงปี พ.ศ. 2552 โดยคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การยูนิเซฟ ประเทศไทย และได้รับความร่วมมือในการพัฒนาเนื้อหาคู่มือจากผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล, กองโภชนาการ กรมอนามัย, กองสุศึกษา กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครลำปาง ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ เช่น มูลนิธิเข้าถึงเอดส์ (AIDS Access Foundation), องค์การ Save the Children Sweden เป็นต้น เนื้อหาส่วนใหญ่ของคู่มือฉบับนี้ได้รับการแปลและเรียบเรียงจาก Guide for Community Level Participatory

Communication Activities and Planning Communication for Behaviour Development and Social Change ของกาย แสแกนเดิน (Guy Scandlen) โดยปรับปรุงเพิ่มเติมเพื่อให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย และเหมาะสมกับการดำเนินงานในระดับชุมชน นอกจากนี้ เนื้อหาบางส่วนยังมีที่มาจาก ชุดอบรมเรื่อง Communication for Behaviour Development and Social Change และ Behaviour Change Communication in Emergency (UNICEF, 2006) และคู่มือชาวบ้านในการเรียนรู้และลงมือปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Learning Action: PLA) โดย Ken Kempe และอุไร สิงห์ไพบูลย์พร (2551)

หลังจากการพัฒนาคู่มือ “การสื่อสารเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมและสังคม” เสร็จสิ้น ได้มีการทดลองใช้ พบว่าใช้ได้ผลค่อนข้างดีในกลุ่มผู้นำชุมชน จากนั้น จึงได้มีการถ่ายทอดสู่กลุ่มผู้ปฏิบัติในชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมให้เกิดการนำคู่มือไปใช้ โดยการ จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในชุมชนทั้งจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน ต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งรวมทั้งผู้รับผิดชอบดำเนินโครงการที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชน เขตภาคเหนือตอนบน

การศึกษาครั้งนี้เป็นการติดตามประเมินผลผู้ที่ผ่านการอบรมการใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคมที่ดำเนินการจัดโครงการหรือกิจกรรมในชุมชนเขตภาคเหนือตอนบน ในการนำความรู้และคู่มือ C4D ไปใช้ในการจัดโครงการในชุมชน และนำผลที่ได้จากการติดตามประเมินผลมาใช้พัฒนา คู่มือ C4D ให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ

1. เพื่อศึกษาลักษณะโครงการที่นำ “การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม” ไปใช้ในการดำเนินงานโครงการในชุมชน

2. เพื่อศึกษากระบวนการใช้ “การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม” ในการดำเนินงานโครงการในชุมชน

3. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคมในการดำเนินโครงการ และนำผลที่ได้มาพัฒนาคู่มือให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การติดตามประเมินผลการใช้ การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม (C4D) ในการดำเนินโครงการในชุมชน ในเขตภาคเหนือตอนบนของผู้ที่ผ่านการอบรมการใช้ C4D จากวิทยากรจากคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และองค์การยูนิเซฟ ประเทศไทย เมื่อเดือนมกราคม 2553 โดยมีการกำหนดขอบเขตการศึกษาดังนี้

พื้นที่ในการศึกษา คือ ชุมชนที่องค์กรของผู้รับผิดชอบโครงการฯ ที่ผ่านการอบรม C4D นำโครงการไปดำเนินการ จำนวน 2 องค์กร ซึ่งดำเนินงานในจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน ในช่วงเดือน พฤษภาคม – กรกฎาคม 2553

ผู้ให้ข้อมูลหลักคือผู้ดำเนินการจัดโครงการในชุมชนซึ่งผ่านการอบรม C4D จำนวน 5 ราย จาก 2 องค์กร ผู้ให้ข้อมูลทั่วไปเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการในชุมชนขององค์กรทั้ง 2 แห่ง ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ชุมชน 6 ราย และผู้ร่วมดำเนินงานโครงการ 4 ราย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล คือ แนวคำถามกึ่งโครงสร้างและคำถามปลายเปิด ในการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์การใช้ C4D ในการจัดโครงการในชุมชน

เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative method) โดยการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีโอกาสตอบโดยอิสระ ร่วมกับการสังเกตแบบมี

ส่วนร่วม ระหว่างการจัดกิจกรรมขององค์กร ผู้ศึกษาได้บันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในเครื่องบันทึกเสียง และจดประเด็นสำคัญเพื่อไม่ให้เกิดการวิเคราะห์ข้อมูลผิดพลาด

วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) แล้วจึงนำมาจัดหมวดหมู่เพื่อนำมาสรุปเชื่อมโยงกับหัวข้อที่ทำการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

กรณีศึกษาที่ 1 ศูนย์สร้างเสริมสุขภาพจังหวัดเชียงใหม่

ศูนย์สร้างเสริมสุขภาพ มีภารกิจหลักในการส่งเสริมและพัฒนาสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพ และระบบการจัดการสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดี ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่ออภิบาลประชาชนไม่ให้เจ็บป่วยหรือพิการ จึงจำเป็นต้องเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคล พร้อมกับควบคุมปัจจัยทั้งด้านบวกและด้านลบในเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมอันจะมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน ศูนย์สร้างเสริมสุขภาพแห่งนี้ได้ส่งบุคลากรเข้ารับการอบรม C4D จำนวน 2 คน เมื่อเดือนมกราคม 2553 ซึ่งภายหลังจากการอบรมบุคลากรได้มีการนำหลักการและกระบวนการของ C4D มาใช้ในการดำเนินโครงการก่อนการเก็บข้อมูล 5 เดือน

ลักษณะโครงการและกิจกรรมที่ได้นำไปใช้

1. โครงการสานใยรักครอบครัว ปี 2553 สถานีนอนามัยดอนแก้ว อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ให้พ่อแม่มีส่วนร่วมในการดูแลตนเอง ได้รับความรู้ความเข้าใจในการเลี้ยงดูลูกได้อย่างถูกต้อง 2) เพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมการเล่นลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว 6 เดือนให้กับครอบครัว 3) เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 0-5 ปี ให้มีพัฒนาการที่สม

วัยเป็นเด็กเก่ง ดี มีสุข และ 4) เพื่อสร้างเครือข่าย การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และเป็นต้นแบบसानไยรัก แห่งครอบครัว การดำเนินกิจกรรมโดยใช้ C4D ในการให้ความรู้แก่อาสาสมัครหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อให้ อสม. จัดตั้งเป็นชมรมสายใยรักเพื่อติดตามและให้ความช่วยเหลือพ่อแม่ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

2. โครงการพัฒนาความรู้ ทักษะคิด เจ้าหน้าที่ ลักษณะกิจกรรมเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้แก่เจ้าหน้าที่ โดยนำ C4D ไปใช้ในกิจกรรมในการเป็นวิทยากร โครงการต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ C4D ในขั้นตอนการ วิเคราะห์พฤติกรรม และ กิจกรรมการเรียนรู้มีส่วนร่วม (PLA)

การนำ C4D ไปใช้ในการดำเนินงาน/โครงการ/กิจกรรม

ได้มีการนำขั้นตอน C4D ไปใช้ในโครงการ/กิจกรรม ดังนี้

1. วิเคราะห์พฤติกรรม กลุ่มเป้าหมายและวางแผนกลยุทธ์การสื่อสารโดยเลือกกิจกรรมที่เหมาะสม เช่น การละลายพฤติกรรมโดยใช้มุขตลก สนุกสนาน ในการแบ่งกลุ่ม เช่น การใช้สัญลักษณ์แทนชื่อ การสื่อสารด้วยคำพูดที่ง่าย ๆ ไม่เครียด โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ

2. การวางแผนติดตามประเมินผลกำลังทำอยู่

3. การทำแผนปฏิบัติการ ในขั้นตอนนี้ไม่ได้ทำเนื่องจากไม่ได้เป็นผู้เขียนโครงการและดำเนินการทั้งหมด การดำเนินงานส่วนใหญ่ของผู้รับผิดชอบจะเป็นวิทยากรในการให้ความรู้มากกว่า

4. การผลิตสื่อ ผู้ดำเนินงานโครงการฯ มีการผลิตเองบ้าง แต่ส่วนใหญ่ประยุกต์ใช้ของคนอื่น หรือเลือกสื่อที่มีอยู่ในท้องตลาด โดยคำนึงถึงสื่อที่คนในชุมชนจำได้ง่ายหรือที่เรียกว่า “สารติดหนึบ”

5. การจัดกิจกรรมต่างๆ โดยใช้ PLA เช่น บัตรคำ แผนที่ตั้งไม้

6. การติดตามประเมินผล ยังไม่ได้ดำเนินการ

เนื่องจากโครงการยังไม่สิ้นสุด แต่มีแนวทางดังนี้ ให้ฝึกปฏิบัติ ดูงาน ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ หน่วยงานมีงบประมาณสนับสนุน

ประเด็นปัญหาในการนำขั้นตอน C4D ไปใช้ในโครงการ/กิจกรรม

พบว่าคู่มือใช้ยาก ไม่สามารถใช้ C4D ได้ครบ ขั้นตอนเนื่องจากเป็นผู้รับผิดชอบเป็นเพียงผู้ดำเนินกิจกรรมโครงการบางกิจกรรมเท่านั้น ทำให้การดำเนินงานไม่ต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามคู่มือ C4D ให้แนวทางที่ชัดเจนในการนำไปใช้ในการนำไปปรับใช้ในเรื่องการเขียนโครงการและการเป็นวิทยากร

กรณีศึกษาที่ 2 มูลนิธิที่ดำเนินงานเกี่ยวกับเด็กแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่

มูลนิธิที่ดำเนินงานเกี่ยวกับเด็กแห่งหนึ่งมีสำนักงานในจังหวัด เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่มุ่งทำงานด้านเด็กและเยาวชน สตรี ครอบครัว เพื่อที่จะให้เด็กได้รับประโยชน์สูงสุด โดยให้เด็กมีคุณภาพชีวิต ได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสม ตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก องค์กรมีเป้าหมายของการทำงานเพื่อเด็กที่ขาดโอกาสมีคุณภาพชีวิตพึ่งตนเองได้มีทักษะชีวิตและได้รับการส่งเสริมและ คุ้มครองสิทธิที่พึงมีพึงได้โดยมูลนิธิมีแผนงานโครงการที่มีประสิทธิผลเป็นเครื่องมือในการทำงานเพื่อเด็ก มูลนิธิแห่งนี้ ได้ส่งบุคลากรเข้ารับการอบรม การใช้คู่มือการสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม จำนวน 3 คน เมื่อเดือนมกราคม 2553 ซึ่งภายหลังจากอบรม บุคลากร ได้มีการนำหลักการและกระบวนการของ C4D มาใช้ในการดำเนินโครงการ ก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ เป็นระยะเวลา 4 เดือน ผู้ศึกษาจึงได้นัดหมายเพื่อขอสัมภาษณ์ผู้ดำเนินกิจกรรมและเข้าไปสังเกตการณ์ระหว่างการทำงานโครงการในชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในช่วงเดือน พฤษภาคม 2553

ลักษณะโครงการและกิจกรรมที่ได้นำ “การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม (C4D)” ไปใช้

โครงการหลักที่ทางมูลนิธิกำลังดำเนินการอยู่ คือ โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งโรงเรียนและชุมชนในการพัฒนาเด็กปฐมวัย มีจุดประสงค์ในการดำเนินการภายใต้การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่ตั้งแต่ ครอบครัว ชุมชน โรงเรียนและหน่วยงานต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการพัฒนา ส่งเสริมและให้บริการแก่เด็กปฐมวัย (0-6 ปี) อย่างรอบด้านตามวัย โดยใช้แนวคิดโรงเรียนและชุมชนเพื่อนเด็ก และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินการ ซึ่งโครงการนี้ได้ดำเนินการในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน แล้วเป็นเวลา 3 ปี จึงนำผลมาประยุกต์ใช้ต่อที่อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

บริบทชุมชนที่ดำเนินโครงการคือ โรงเรียนแห่งหนึ่ง ในอำเภอปาย ที่เปิดสอนชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 83 คน สภาพโดยทั่วไปของโรงเรียนตั้งอยู่ในพื้นที่กันดาร ตัวโรงเรียนมีสภาพเก่าแก่ โดยเฉพาะอาคารเรียนของเด็กอนุบาล ขาดพื้นที่การเล่นและเครื่องเล่นที่ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการสำหรับเด็กปฐมวัย จากการประชุมกลุ่มร่วมกันระหว่าง ครู ผู้ปกครอง และชุมชน ได้เล็งเห็นความสำคัญของการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้และส่งเสริมการเล่นสำหรับเด็กปฐมวัย เจ้าหน้าที่ของโครงการจึงร่วมกันเสนอเป็นโครงการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้และส่งเสริมการเล่นสำหรับเด็กปฐมวัย ขึ้น

วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อส่งเสริมการจัดสภาพแวดล้อม การเรียนรู้และส่งเสริมการเล่นที่เหมาะสม โดยให้เกิดพื้นที่การเล่น กิจกรรมการเล่นให้กับเด็กปฐมวัย โรงเรียนบ้านน้ำมุง และเพื่อเกิดรูปแบบการทำงานที่เน้นการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรภายในชุมชนในการส่งเสริมการเล่น เรียนรู้ของเด็กปฐมวัย โรงเรียน

บ้านน้ำมุง โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือ ผู้นำชุมชน 25 คน และชาวบ้านในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ปกครองเด็ก พ่อแม่อาสา ครู และช่าง รวม 30 คน

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. ประสานงานกับทางโรงเรียน ผู้ปกครอง พ่อแม่อาสา เพื่อประชุมปรึกษาหารือ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยโรงเรียนบ้านน้ำมุง เพื่อวางแผนการดำเนินงานจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้และส่งเสริมการเล่นสำหรับเด็กปฐมวัย
2. ออกแบบการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ร่วมกับเด็ก ครู และผู้ปกครองเด็ก
3. จัดเตรียมสถานที่ จัดหา จัดซื้ออุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรม
4. ลงมือปฏิบัติงาน โคนร่วมกันจัดสภาพแวดล้อมและปรับปรุงซ่อมแซมอุปกรณ์ที่ชำรุดและจัดทำเครื่องเล่นกลางแจ้งจากวัสดุอุปกรณ์ที่มีในท้องถิ่น
5. ทดลองให้เด็กเข้ามาเล่น โดยให้ครูและผู้ปกครอง เป็นผู้อำนวยการความสะอาดในการเล่น และร่วมกันประเมินความปลอดภัย
6. สรุปการดำเนินงานร่วมกับครูและผู้ปกครอง

การนำ C4D ไปใช้ในการดำเนินงาน/โครงการ/กิจกรรม

ทางโครงการนำ C4D ไปใช้ดังนี้

1. การวิเคราะห์พฤติกรรมสถานการณ์ใช้ในการประเมินชุมชน ก่อนการเขียนโครงการเพื่อวิเคราะห์หาปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหา ซึ่งในระยะแรกพบว่า ผู้ปกครองมีความเชื่อว่าการเรียนของเด็กในโรงเรียนเป็นหน้าที่ของครูเท่านั้น แต่หลังจากการประชุมกลุ่ม (ที่ประกอบไปด้วยผู้ปกครอง ครู เจ้าหน้าที่ของรัฐ ตัวแทนภาคเอกชน) พบว่าความเข้าใจมีการปรับเปลี่ยน เป็นความคิดที่ว่าการเล่นของเด็กมีความสำคัญ และเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
2. การวางแผนกลยุทธ์การสื่อสาร หลังจากได้

ข้อมูลจากการวิเคราะห์พฤติกรรมแล้วทำการวิเคราะห์ประโยชน์ของพฤติกรรมที่ต้องการคือการร่วมกันส่งเสริมกิจกรรมการเล่นของเด็กปฐมวัย ซึ่งเป็นกรวิเคราะห์หาการสื่อสารที่จะช่วยให้คนหันมาเห็นความสำคัญของการเล่นและร่วมกันส่งเสริมการเล่นของเด็กปฐมวัย ซึ่งสารในนี้นี้ได้มาจากความคิดเห็นจากผู้ปฏิบัติพฤติกรรมนี้อยู่แล้ว คือครูและผู้ปกครอง และรูปภาพกิจกรรมที่เกิดจากการดำเนินโครงการก่อนหน้าที่ประสบผลสำเร็จ

3. การวางแผนติดตามประเมินผล มีการกำหนดวิธีการติดตามการดำเนินงานและติดตามความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยใช้การสังเกตในการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มผู้ปกครอง ครูและเด็ก รวมไปถึงการให้ความสนใจดูแลและบูรณะของเล่นที่ร่วมกันสร้างขึ้น

4. การทำแผนปฏิบัติการ ออกแบบการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ร่วมกับเด็ก ครูและผู้ปกครองเด็ก

5. การผลิต/ทดสอบสื่อ – ไม่มีการผลิตสื่อในการให้ความรู้ ใช้เฉพาะสื่อบุคคลซึ่งเป็นผู้ดำเนินโครงการ

6. การจัดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติงาน โดยร่วมกันจัดสภาพแวดล้อมและปรับปรุงซ่อมแซมอุปกรณ์ที่ชำรุดและจัดทำเครื่องเล่นกลางแจ้งจากวัสดุอุปกรณ์ที่มีในท้องถิ่น

7. การติดตามประเมินผล ทำภายหลังการดำเนินกิจกรรมแล้ว

ประเด็น/ปัญหาในการนำขั้นตอน C4D ไปใช้ในโครงการ/กิจกรรม

ผู้เข้าร่วมดำเนินโครงการบางคนที่ไม่ได้เข้ารับการอบรม และไม่ได้รับการถ่ายทอดหลักการของ C4D อาจไม่เข้าใจกระบวนการทำงาน จึงอาจทำให้การดำเนินงานไม่ราบรื่นได้ และไม่สามารถทำได้ทุกขั้นตอน เนื่องจากระยะเวลาการทำโครงการจำกัด จึงต้องมีการแบ่งหน้าที่ของผู้ดำเนินโครงการ และ

มีการนำขั้นตอนมาใช้เพียงบางขั้นตอนเท่านั้น เช่น การใช้กิจกรรมการมีส่วนร่วมมาใช้ในการวิเคราะห์หาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหา

ผู้ดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านการอบรมฯ ให้ความเห็นว่า C4D เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนการปฏิบัติที่ชัดเจน ทำให้ทราบขอบเขตและหลักการดำเนินงานในโครงการ อย่างไรก็ตาม ในบางขั้นตอนมีความละเอียด อาศัยเวลาในการดำเนินการ เช่นการวิเคราะห์พฤติกรรม มีข้อเสนอแนะว่า เจ้าหน้าที่โครงการที่คลุกคลีอยู่กับชุมชน เป็นผู้ที่มีข้อมูลชุมชนได้ดี จึงมีข้อมูลในเบื้องต้นแล้ว จะสามารถนำการวิเคราะห์ที่ได้ดีกว่าที่จะให้กลุ่มดำเนินการเอง โดยวิธีการเดิมที่ใช้อยู่ก่อนการอบรม C4D ก็มีกิจกรรมในบางขั้นตอนของ C4D อยู่บ้างแล้ว เช่นการนำกิจกรรมการมีส่วนร่วมต่างๆ เข้ามาใช้ แต่เมื่อรับทราบหลักการของ C4D ทั้งหมด ทำให้เข้าใจกระบวนการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ง่ายมากขึ้นกว่าเดิม และทำอย่างเป็นระบบมากขึ้น

จากกรณีศึกษาทั้ง 2 องค์กรได้เห็นการนำขั้นตอนของ C4D ไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ในชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของชุมชนเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังมีการนำสื่อหรือสารที่นำมาใช้กับคนในชุมชนมีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย จึงทำให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ ผู้นำ C4D มาใช้ควรได้รับการอบรมการใช้อย่างน้อยเป็นเบื้องต้นเพื่อให้ทราบหลักการและขั้นตอนการดำเนินการ ซึ่งจะพบว่าในองค์กรที่มีผู้ผ่านการอบรมเมื่อนำ C4D ไปใช้ในการจัดกิจกรรม ยังพบปัญหาว่าผู้ร่วมงานที่ไม่มีความรู้เรื่อง C4D อาจเกิดความไม่เข้าใจตรงกันได้ ทางที่ดีที่สุดควรให้ได้รับการอบรมทุกคน หรือ อย่างน้อยควรหาแนวทางในการให้มีการถ่ายทอดให้กันรับทราบอย่างเป็นระบบมากกว่านี้

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

คู่มือ การสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม

(C4D) สามารถนำไปใช้ในการดำเนินงานโครงการหรือกิจกรรมในชุมชนได้ทุกขั้นตอน หรือประยุกต์ใช้เฉพาะในบางขั้นตอนโดยเฉพาะกิจกรรมที่เป็นบทบาทของผู้ทำหน้าที่เป็นวิทยากรในการให้ความรู้หรืออบรมแก่ชุมชน โดยใช้การสื่อสารที่เป็นระบบซึ่งมีพลังและมีอิทธิพลในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในสังคม โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ก่อให้เกิดความรู้แบบร่วมสร้าง ร่วมคิด ร่วมรับผลประโยชน์ อาศัยเครื่องมือ PLA ที่เหมาะสมมาใช้ในการทำกิจกรรมในแต่ละขั้นตอน เพื่อให้เกิดกระบวนการของการพัฒนาเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่และคนในชุมชน เกิดการสร้างสื่อที่มีประสิทธิภาพ หรือการสื่อสารแบบติดหนึบ และส่งผลต่อการเกิดการพัฒนาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่อไป

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ /

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้ดำเนินโครงการในชุมชนทุกคนควรได้รับการอบรมการสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม เพื่อ

เอกสารอ้างอิง

เคน เคมพ์ และ อุไร สิงห์ไพบูลย์พร. (2551). คู่มือชาวบ้านในการเรียนรู้และลงมือปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม (ป-ล-า). กรุงเทพฯ: กองสุศึกษา กระทรวงสาธารณสุขและองค์การยูนิเซฟ.
องค์การยูนิเซฟ แห่งประเทศไทย คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี นครลำปางและ กองสุศึกษา กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข. (2553). คู่มือการสื่อสารเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมและสังคม. กรุงเทพฯ: องค์การยูนิเซฟ.

ให้มีความเข้าใจวิธีดำเนินการให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ตลอดจนผู้ที่ผ่านการอบรมการใช้ C4D ควรมีการถ่ายทอดความรู้และแนวปฏิบัติแก่ผู้ร่วมงานอื่นๆ ที่ไม่ได้เข้ารับการอบรม ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ดำเนินโครงการมีความเข้าใจวิธีการและดำเนินการให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน นอกจากนี้การฝึกทดลองใช้วิธีการบางขั้นตอนของ C4D ที่ผู้ปฏิบัติไม่คุ้นเคยจะช่วยเพิ่มศักยภาพด้านการสื่อสารในชุมชนได้

สำหรับการอบรมการสื่อสารเพื่อพัฒนาพฤติกรรมและสังคม ควรเพิ่มประเด็นการประเมินผล และมีการติดตามประเมินผลการใช้ C4D ในองค์กรอื่นๆ ในทุกภาคของประเทศ ที่ส่งบุคลากรเข้ารับการอบรมจากคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และองค์การยูนิเซฟ ผ่านการอบรมเพื่อให้ทราบการนำ C4D ไปใช้และปัญหาอุปสรรครวบรวมข้อมูลเพื่อปรับปรุงคู่มือและวิธีการอบรมการใช้ C4D ของคณะวิทยากรต่อไป

McKee, N., Manoncourt, E., Yoon, C.S., & Carnegie, R. (2000). *Involving people, evolving behavior*. New York: Southbound and UNICEF.

Scandle, Guy. (2008). *Guide for community level participatory communication activities and planning communication for behaviour development and social change*. Document for Training Workshop on Strategic Communication for Behaviour Development and social Change, 3-7 March, 2008, Pakistan.

United Nations Development Programme. (2011).
Communication for development:
Strengthening the effectiveness of the

United Nation. Retrieved September 20,
2011 from [http://www.unicef.org/cbsc/files/
Inter-agency_C4D_Book_2011.pdf](http://www.unicef.org/cbsc/files/Inter-agency_C4D_Book_2011.pdf)